

ШАРАПОВА С. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри земельного

та аграрного права

(Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.4

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.37>

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЛІСІВ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стаття присвячена питанням збереження земель лісогосподарського призначення та лісів України. Підкреслюється, що проблема охорони земель та охорони природи загалом залишається гострою та актуальною протягом уже не одного десятка років. Одним з основних завдань охорони земель є збереження землі як найважливішого компонента довкілля та природного ресурсу. Правові питання щодо збереження земель лісогосподарського призначення на сьогоднішній день є дуже актуальними, особливо в умовах погіршення та зміни якісного стану земельних ресурсів. Як відомо, земля виступає основним засобом виробництва, фундаментальним природним ресурсом, отже, збереження земель є важливим не лише для їхньої охорони, а також для збереження єдиної екологічної системи, невід'ємною частиною якої є всі земельні ресурси на території України.

Особливе занепокоєння викликає не тільки якісний та кількісний стан земель лісогосподарського призначення, а й стан лісів України, які зазнають значних пошкоджень та втрат. Підкреслюється, що стан земель лісогосподарського призначення має прямий взаємозв'язок із лісовими ресурсами, які знаходяться на цій категорії земель. У статті наголошується, що роль лісів у природному комплексі та господарській діяльності незрівнянно велика та вкрай важлива. Не дивлячись на те, що ліс є природним ресурсом, який підлягає відтворенню, упродовж останніх десяти років стан лісових ресурсів безперервно погіршується, що безпосередньо несприятливо впливає на стан якості та продуктивності земель лісогосподарського призначення.

У статті проаналізовано концептуальні положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів». Розглянуті основні зміни до законодавства про збереження лісів, якими, зокрема, запроваджується поняття про самозалісені ділянки та особливий правовий режим їх використання.

Ключові слова: земельні ресурси, охорона, збереження, ліс, землі лісогосподарського призначення.

Sharapova S. V. Preservation of forestry lands and forests of Ukraine: certain aspects of legal regulation

The article is devoted to the issues of conservation of forestry lands and forests of Ukraine. It is emphasized that the problem of land protection and nature protection in general remains acute and relevant for more than a dozen years. One of the main tasks of land protection is the preservation of land as the most important component of the environment and natural resource. Legal issues regarding the preservation of forestry land are very relevant today, especially in conditions of deterioration and changes in the quality of land resources. As you know, land is the main means

of production, a fundamental natural resource, therefore, the preservation of lands is important not only for their protection, but also for the preservation of a single ecological system, an integral part of which are all land resources on the territory of Ukraine.

Of particular concern is not only the qualitative and quantitative state of forestry lands, but also the state of Ukraine's forests, which are subject to significant damage and loss. It is emphasized that the condition of forestry land has a direct relationship with the forest resources located on this category of land. The article emphasizes that the role of forests in the natural complex and economic activity is incomparably large and extremely important. Despite the fact that the forest is a natural resource that is subject to reproduction, the state of forest resources has been continuously deteriorating over the past decades, which directly adversely affects the state of quality and productivity of forestry lands.

The article analyzes the conceptual provisions of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Forest Conservation". Considered the main changes to the legislation on forest conservation, which, in particular, introduce the concept of self-forested areas and a special legal regime for their use.

Key words: *land resources, protection, preservation, forest, forestry land.*

Вступ. Відповідно до Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70, сучасний стан земельних ресурсів переважної частини України характеризується як напружений, а місцями кризовий, з тенденцією до погіршення, що суттєво ускладнює соціально-економічний розвиток України та її регіонів і негативно впливає на ландшафтне та біологічне різноманіття, здоров'я і умови проживання населення. Основна причина такого становища, як зазначається в Концепції, полягає в нераціональному використанні земельно-ресурсного потенціалу держави, погіршенні якісного стану та зниженні продуктивності земель, неврегульованості зміни характеру функціонування землі як засобу виробництва в умовах ринку, відсутності єдиної державної системи охорони земель [1].

Отже, в умовах кризового стану земельних та інших природних ресурсів, погіршення їх якості та зменшення кількості, назріла необхідність належної уваги до питання збереження земель лісгосподарського призначення та лісів. Все вищевказане визначає актуальність даної наукової публікації і підтверджується ступенем нерозкритості теми щодо збереження земель та інших природних ресурсів. Окремі питання правового забезпечення збереження земельних та інших природних ресурсів були предметом дослідження вчених-юристів, таких як П.Ф. Кулинич, Т.В. Лісової, І.І. Каракаша та інших вчених, які приділили увагу дослідженню зазначеного питання.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в аналізі теоретичних та практичних проблем збереження земель лісгосподарського призначення та лісів України.

Результати дослідження. Правові питання щодо збереження земель на сьогодні є дуже актуальними, особливо в умовах погіршення та зміни якісного стану земельних ресурсів. Як відомо, земля виступає основним засобом виробництва, фундаментальним природним ресурсом, отже, збереження земель є важливим не лише для їхньої охорони, а також для збереження єдиної екологічної системи, невід'ємною частиною якої виступають усі земельні ресурси на території України.

Значення слова «зберегти» має кілька варіантів. У словникових джерелах цей термін сприймається як: не дати чомусь зникнути; уберегти від псування, шкоди, знищення. Або: не втратити щось, не позбутися чогось існуючого і т.д.

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ [2] збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних

об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною, виступає одним із головних завдань законодавства про охорону навколишнього природного середовища (ст. 1 Закону), а також основним принципом охорони навколишнього середовища (ст. 3 Закону).

Одним із головних завдань охорони земель є збереження землі як найважливішого компонента навколишнього середовища і природного ресурсу. Відповідно до земельного законодавства, охорона земель, а також й охорона довкілля, в першу чергу спрямована на збереження природних ресурсів. Проте, національне законодавство не дає чіткої відповіді, що саме необхідно розуміти під «збереженням» земельних та інших природних ресурсів.

Традиційно збереження землі розглядається як недопущення погіршення її якісних показників. При цьому відновлення якості земель за допомогою рекультивациі та покращення стану земель за допомогою меліорації розглядається як три основні напрямки у системі землеохоронних заходів [3, с. 287].

Вважаємо, що поняття «збереження» не можна зводити лише до недопущення погіршення якісних властивостей земель. В цьому випадку важливим є також збереження кількісних показників, а саме це збереження земель сільськогосподарського (пасовища, луки, сіножаті) та лісгосподарського призначення, земель природно-заповідного фонду, земель оздоровчого призначення, що мають природні та унікальні лікувальні властивості та ін.

Природні ресурси не безмежні, тому турбота щодо їх збереження та відновлення, відтворення повинна мати постійний характер.

На сьогодні, великих пошкоджень зазнають землі лісгосподарського призначення, це пов'язано з видобуванням корисних копалин, вирубкою лісу, лісовими пожежами, тощо. Стан земель лісгосподарського призначення має прямий взаємозв'язок із лісовими ресурсами, які знаходяться на цій категорії земель. Відомо, що роль лісів у природному комплексі та господарській діяльності незрівнянно велика та вкрай важлива. Не дивлячись на те, що ліс є природним ресурсом, який підлягає відтворенню, упродовж останніх десятиків років стан лісових ресурсів безперервно погіршується, що на пряму несприятливо впливає на стан якості та продуктивності земель лісгосподарського призначення.

Прийняття 20 червня 2022 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» [4] й запровадження в законодавство терміну самозалісена ділянка є вагомим та актуальним кроком щодо збереження лісів та земель лісгосподарського призначення.

Підкреслимо, що прийняття зазначеного Закону дає можливість збільшити площі та зберегти ліси України, яка наразі втрачає українські ліси та інші цінні території через військові дії. Щоб їх відновити потрібні десятиліття. Так, з 24 лютого 2022 р. майже 3 млн. га лісу в Україні пройдені війною. Під загрозою втрати знаходиться понад 500 тис. га лісів та земель лісгосподарського призначення [5].

Відповідно до ст. 57-1 Земельного кодексу України самозалісена ділянка це земельна ділянка будь-якої категорії земель (крім земель лісгосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення) площею понад 0,5 гектара, вкрита частково чи повністю лісовою рослинністю, заліснення якої відбулося природним шляхом. (стаття 1 Лісового кодексу України містить аналогічне визначення самозалісеної ділянки).

Самозалісені ділянки це так звані самосійні ліси, проблема щодо яких постійно озвучувалась протягом багатьох років, утім реальні кроки з її вирішення так і не були здійснені.

Проте, збереження самосійних лісів надзвичайно важливе. По-перше, самосійні ліси мають природне походження, а отже є набагато більш стійкими до дії несприятливих факторів, у порівнянні зі штучними лісами. По-друге, самосійні ліси часто поєднують лісові масиви, які в минулому були «розірвані» полями чи пасовищами. Процес такого розриву має назву «фрагментація» і негативно впливає на стан тварин та рослин, які перебувають у лісах. По-третє, молоді дерева найкраще накопичують вуглець з атмосфери, що є головною причиною зміни клімату. Крім цього, збереження самосійних лісів і надання їм статусу лісу з юридичної точки зору, як наголошують фахівці, суттєво сповільнить темпи глобального потепління, викликаного людською діяльністю [6].

Зазначимо, що в Україні існує велика кількість необлікованих лісів на сільськогосподарських землях та землях запасу. Необліковані ліси умовно поділяють на дві категорії: (1) ліси на сільськогосподарських землях, які утворилися природним шляхом («самосійні ліси»); (2) ліси на землях, які були надані 10-15 років тому лісовим господарствам під записування [7].

На таких ділянках були створені культури, але не оформлена земельна документація, а ділянки не відображені на картографічних документах у матеріалах лісовпорядкування. Відповідно, ці ділянки не мають юридичного статусу лісу. Причиною виникнення «самосійних лісів» є те, що після розпаду радянського союзу значна частина полів на малопродуктивних і деградованих землях була виведена з обігу, закинута і почала заростати лісом природним чином (в першу чергу на Поліссі та в Карпатах, але також це спостерігається у Лісостепу) [7].

Як слушно зазначають спеціалісти, надання правового статусу самосійним лісам дозволить збільшити обсяг поглинання вуглецю, збільшити площу лісів України та покращити ситуацію зі збереженням біорізноманіття. Що, в свою чергу, зекономить кошти, бо, якщо на створення нових лісів та подальший догляд за ними треба витратити великі суми, то самосійні ліси можуть рости далі без втручання людини і є стійкішими за штучні [7].

Земельним кодексом України встановлено порядок щодо віднесення земельної ділянки до самозалісеної (який значно спрощує процедуру реєстрації самозалісених ділянок).

Так, рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування щодо віднесення земельної ділянки до самозалісеної ділянки приймається за поданням відповідного територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства. Віднесення земельної ділянки до самозалісеної ділянки здійснюється шляхом внесення до Державного земельного кадастру відомостей про належність всіх її угідь до угідь самозалісеної ділянки.

Земельна ділянка вважається самозалісеною ділянкою з дня внесення зазначених відомостей до Державного земельного кадастру. У разі, віднесення земельної ділянки, сформованої як об'єкт цивільних прав, відомості про яку внесені до Державного земельного кадастру, до самозалісеної ділянки здійснюється без розроблення документації із землеустрою. У випадку, якщо земельна ділянка, несформована як об'єкт цивільних прав, а також земельна ділянка, сформованої як об'єкт цивільних прав, але відомості про яку не внесені до Державного земельного кадастру, то віднесення такої земельної ділянки до самозалісеної ділянки здійснюється відповідно до документації із землеустрою, на підставі якої відомості про земельну ділянку вносяться до Державного земельного кадастру (ст. 57-1 Земельного кодексу України).

Новелою законодавства є також те, що лісове господарство дозволяється вести на землях усіх категорій з дотриманням вимог щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 55 Земельного кодексу України ведення лісового господарства дозволяється на землях усіх категорій з дотриманням вимог щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням. На підприємства, установи, організації всіх форм власності, які мають у користуванні чи власності ліси на землях усіх категорій, поширюються права та обов'язки постійних лісокористувачів та власників лісів відповідно до Лісового кодексу України.

Позитивним моментом щодо збереження та охорони земель є розпорядження Кабінету Міністрів України, яким схвалено Концепцію Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель. Метою Програми є реалізація державної політики України щодо забезпечення сталого розвитку землекористування, створення екологічно безпечних умов проживання населення і провадження господарської діяльності, захисту земель від виснаження, деградації та забруднення, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, збереження функцій ґрунтового покриву, збереження ландшафтного і біологічного різноманіття в умовах ринкового середовища та з урахуванням глобальної зміни клімату [1].

Суттєвими кроками у напрямку збереження земель, відповідно до Програми, є: провести аналіз структури земельного фонду, його динаміки у межах України в цілому та у регіонах; вивчити стан використання земельних ресурсів у розрізі категорій земель, землекористувачів, провести аналіз його стану; провести аналіз зарубіжного досвіду в галузі використання та охорони земель; навести характеристику деградаційних процесів та їх вплив на стан земельних ресурсів; тощо.

Програмою також передбачається необхідність розробити: прогноз і пріоритети використання земельних ресурсів; основні напрями використання земель залежно від їх категорій; напрями сталого землекористування; пропозиції щодо раціонального – економічно ефективного та екологічно безпечного використання земель; головні напрями охорони земельних ресурсів; тощо[1]. Вважаємо, що все перераховане позитивно буде відображено й у напрямках щодо збереження земель, що є одним із головних завдань їх охорони.

Висновок. Прийнятим Законом України від 20 червня 2022 року № 2321-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів» передбачено урегулювання актуальних та проблемних питань щодо визначення самозалісених ділянок, спрощена процедура реєстрації самозалісених ділянок, можливість узаконити самосійні ліси на землях сільськогосподарського призначення, що надасть можливість збільшення лісистості на території країни, тощо. Отже, прийняття зазначеного Закону є правовим підґрунтям та важливим дієвим кроком щодо урегулювання питання збереження земель лісогосподарського призначення та лісів України.

Список використаних джерел:

1. Концепція Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80?find=1&text=%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D1%80#Text>. (дата звернення: 27.07.2022).
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст.54.
3. Аксененко Г.А., Краснов Н.И., Иконичкая И.А. и др. Общая теория советского земельного права. Москва : Наука, 1983. 357 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження лісів: Закон України від 20 червня 2022 року № 2321-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2321-20#Text> (дата звернення: 27.07.2022).
5. Міндовкілля: Відтепер самосійні ліси та луки захищені від знищення. Урядовий портал. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillya-vidteper-samosijni-lisi-ta-luki-zahishcheni-vid-znishchennya> (дата звернення: 27.07.2022).
6. Самосійні ліси або простий шлях збільшити кількість лісів України. Українська природоохоронна група. URL: <https://uncg.org.ua/samosijni-lisy/> (дата звернення: 27.07.2022).
7. Необліковані ліси України. Аналітична записка. *Екологія. Право. Людина*. URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/neoblikovani-lisy-ukrayiny-analitychna-zapyska/> (дата звернення: 27.07.2022).

